

ความเชื่อพระพุทธศาสนาในปราสาทหินพิมาย The Belief of Buddhist in Phimai Stone Castle

ดร.สิรภพ สนวนดง¹

ดร.สงวน หล้าโพทนัน² และพระยุทธินา อธิจิตโต, ดร.³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา¹

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจังหวัดร้อยเอ็ด²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา³

Corresponding Author, E-mail: Siraphop096@gmail.com

บทคัดย่อ

ความเชื่อเป็นการยอมรับหรือเชื่อถือในเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุและผลซึ่งเกิดจากการความต้องการที่จะเคารพ ในพระพุทธศาสนาวัชรยานเป็นความเชื่อที่ว่าด้วยการใช้อำนาจลึกลับดลบันดาลให้เกิดความเป็นไปต่าง ๆ เพื่อแสดงความกตัญญูแก่เทพเจ้าที่ได้ประทานผลสำเร็จ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทหินพิมาย โดยแบ่งเป็น ด้านสถาปัตยกรรม คือ เป็นการสร้างตามคติพราหมณ์และพระพุทธศาสนาวัชรยาน เพื่อเป็นการอุทิศให้กับบรรพบุรุษ โดยยึดแบบเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีแม่น้ำล้อมรอบเปรียบดั่งมหาสมุทร ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบ เพื่อถวายแด่พระนารายณ์พระโพธิสัตว์ที่มีหน้าที่ดูแลและคุ้มครองโลก ด้านประติมากรรม ประดับตกแต่งด้วยลักษณะประติมากรรมลอยตัว ประติมากรรมนูนต่ำ ประติมากรรมนูนสูง โดยเป็นรูปของบุคคลสำคัญ รูปสัตว์ และพระโพธิสัตว์ประจำทิศของประตูหน้าบันและทับหลัง ออกมาเป็นศิลปะการร้อยราในท่าต่าง ๆ ตลอดทั้งสลักภาพเป็นรูปของพระโพธิสัตว์จากเรื่องราวของมหากาพย์ตามความเชื่อของพระพุทธศาสนาวัชรยาน

คำสำคัญ: ความเชื่อ, ปราสาทหินพิมาย

Abstract

The accepted belief or trust in a whole different story, as cause and effect. This is due to the need to respect. In Vajrayana Buddhism is believed that the use of occult powers, ordered various possibilities. To express gratitude to God who has given successful results. Religious beliefs that appear in Phimai Stone Castle . There are architectural is Created by the principle of Brahman and Vajrayana Buddhism. For the time being devoted to ancestors. Based on the Mount Meru The center of the universe. As compared with the surrounding ocean. Located on a plateau, Dedicated to Vishnu, Buddha, which is responsible for the care and protection. Sculpture, Decorated with sculptures floating appearance, Sculptural reliefs, Sculpture, The individual of important image, Animals, And the bodhisattva of the gable and the

lintel of the door. It is the art of dance in various postures. Carving a statue of Buddha from the story of the epic. The faith of Vajrayana Buddhism.

Keyword: Belief, Phimai Stone Castle

1. บทนำ

ความเชื่อเป็นพื้นฐานการกระทำทั้งในทางที่เป็นไปทั้งในทางที่เป็นกุศลและอกุศล และความเชื่อส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในแต่ละสังคม (พล.ต.อ. สุวรรณ สุวรรณวโ, 2546) แต่ในลักษณะเดียวกันนั้น ความเชื่อที่นับถือย่อมมีการวิวัฒนาการมาจากธรรมชาติ ศาสนา ความคิดของมนุษย์เป็นพื้นฐาน พื้นฐานความเชื่อนั้นมาจาก 3 ประเด็น คือ 1.ความเชื่อที่เกิดจากธรรมชาติ 2.ความเชื่อที่มากับศาสนา และ 3.ความเชื่อเกิดจากความคิดของมนุษย์ (มณี พยอมยงค์, 2529) พระพุทธศาสนามีความเคารพหรือความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างสิ่งก่อสร้างคือ สิ่งที่สร้างขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น เจดีย์ วัด อาราม พระพุทธรูป หรือรูปเปรียญของพระพุทธเจ้า (ราชบัณฑิต, 2542) เป็นต้น และมีความเคารพต่อสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจให้มีความสุขในการดำเนินชีวิต

พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญต่อสถานที่ต่าง ๆ ตามความเชื่อจะเห็นได้จากการสร้างพุทธสถานตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาหลายาน ซึ่งปรากฏในการสร้างปราสาทหินพิมาย สร้างขึ้นในพุทธศาสนาหลายาน “โดยเห็นได้จากรูปพระวัชรสัตว์ซึ่งถือวัชรในพระหัตถ์ขวาและกระดิ่งในพระหัตถ์ซ้าย สลักไว้ที่เสาประตูปราสาท” (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2525) พร้อมทั้งภายในปราสาทก็ยังมีปรากฏศิลปกรรมการออกแบบด้านผังเมือง ประตู หรือแม้แต่การหันหน้าปราสาทหินพิมายไปทางทิศใต้ “การที่ปราสาทหินพิมายหันหน้าไปทางทิศใต้ อันทิศแห่งความตายนั้น พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 ทรงสร้างปราสาทหินพิมาย เพื่อทรงอุทิศถวายบรรพบุรุษของพระองค์” (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2525) นอกจากนี้ก็ปรากฏการตกแต่งของการสร้างปราสาทหินพิมาย จะเห็นได้จากสถาปัตยกรรมประติมากรรม ที่ประดับภายในปราสาทก็มาจากความเชื่อด้านต่าง ๆ มากมายของพระพุทธศาสนา ลัทธิวัชรยาน คณะผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะวิเคราะห์ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทหินพิมาย เพื่อให้เกิดความความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการสร้างปราสาทหินพิมาย และความเชื่อต่อการสร้างศิลปกรรมภายในปราสาทหินพิมายมีแนวความเชื่ออย่างไร และเพื่อเป็นผลงานวิชาการสืบต่อไป

2. ศิลปกรรมของปราสาทหินพิมาย

1. ความเป็นมาของปราสาทหินพิมาย ตามแนวคิดเป็นการสร้างด้วยคติทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่มีอิทธิพลเข้ามาสู่ดินแดนของขอม ซึ่งเริ่มปรากฏในเขมรตั้งแต่สมัยพระเจ้าราเชนทรวรมัน เพราะจารึกเบ็งเวียนได้กล่าวถึง พระอวโลกิเตศวรและนางปรัชญาปารมิตา ผู้ประทานกำเนิดพระชินพุทธะและธาตุทั้ง 5 ในไตรโลก (Les Cambodian Inscription vol.5) จารึกที่พบในปราสาทหินพิมาย 7 หลัก จารึกที่มีข้อความพอที่จะศึกษาได้ คือ จารึกปราสาทหินพิมาย 2

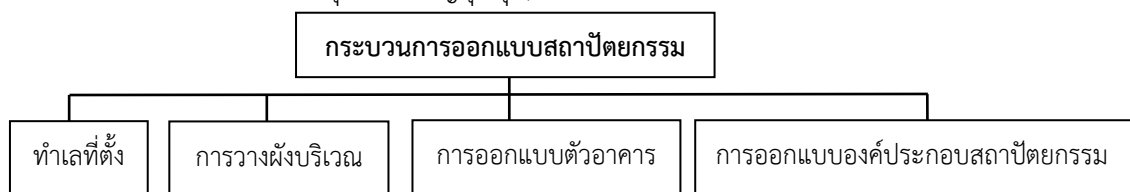
,3, 4 มีประเด็นที่สำคัญ คือ 1.การบูชาและถวายแด่พระพุทธรเจ้า 2.การกล่าวสรรเสริญพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 3.การทำนุบำรุงศาสนาสถานโดยการสร้างรูปเคารพ การทำพิธีต่าง ๆ และการถวายที่ดิน ข้าทาส สิ่งของแก่ศาสนาเพื่ออุทิศบุญกุศลแก่บรรพบุรุษ และ 4.การสร้างเมืองและศาสนสถาน จารึกที่ 2 มรการกล่าว มหาศักราช 958 เทียบได้กับพ.ศ. 1579 และพระนาม “ศรีสุริยวรมะ” ซึ่งหมายถึง พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 จากหลักฐานศิลาจารึกและศิลปะสร้างบ่งบอกว่า คงเริ่มสร้างขึ้นสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 จนมาถึงในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

2.พื้นที่ของปราสาทหินพิมาย ที่ตั้งของตัวเมือง ซึ่งมีแม่น้ำล้อมรอบ มีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำติดต่อกับชุมชนบริเวณใกล้เคียง โดยรอบทางด้านเหนือสามารถติดต่อกับบ้านเมืองลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำโขง ด้านทิศตะวันออกติดต่อกับเมืองในเขตประเทศกัมพูชาได้ โดยผ่านช่องเขาเทือกพนมดงรัก (พิเศษ เจียจันทรพงษ์, 2545) ส่วนทางด้านทิศตะวันตกข้ามเทือกเขาตงพญาเย็นไปลงแม่น้ำป่าสักไปติดกับเมืองในลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนบนหรือล่องลงไปยังลุ่มแม่น้ำลพบุรี หรือตอนบนของอ่าวไทยได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545) ปราสาทหินพิมายได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาและมีบทบาทสำคัญเพื่อเป็นการคมนาคมด้วยความสะดวก

3.รูปทรงที่ปรากฏของปราสาทหินพิมาย สิ่งก่อสร้างหรือโบราณสถานอยู่มากมาย ถูกสร้างขึ้นเนื่องในคติศาสนาเป็นศาสนสถานที่มีการจัดทำแผนผังที่เป็นระเบียบ ได้สัดส่วนสัมพันธ์กับแนวความคิดทางศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาวัชรยาน (ศศิธร จันทรใบ, 2545) เปรียบเสมือนจักรวาลจำลองที่สมมติขึ้นบนโลกมนุษย์ และมีลักษณะพิเศษกว่าปราสาทหลังอื่น ๆ คือ หันหน้าปราสาทลงสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ (กรมศิลปากร, 2532) ทั้งนี้โดยกำหนดอายุจากหลักฐานที่เป็นจารึกลักษณะสถาปัตยกรรม ภาพสลักที่ปรากฏอยู่บนตัวปราสาทในส่วนต่าง ๆ

(2) ศิลปกรรมที่ปรากฏของปราสาทหินพิมาย

1. ด้านสถาปัตยกรรม งานสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นจากกระบวนการออกแบบ ซึ่งพิจารณาทำเลที่ตั้งการวางผังบริเวณ การออกแบบตัวอาคารและองค์ประกอบรายละเอียดของสถาปัตยกรรมอันเป็นเกณฑ์สากลทั่วไป (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2541)

รูปภาพที่ 1 แผนผังกระบวนการออกแบบสถาปัตยกรรมแบบปราสาทหินพิมาย

ปราสาทหินพิมายมีการวางผังที่พิเศษออกไป หันหน้าไปทางทิศใต้ ซึ่งไม่มีปราสาทองค์ใดในอารยธรรมเขมรที่หันหน้าไปทางทิศใต้เลย ลักษณะเฉพาะเช่นนี้นักวิชาการหลายท่านเห็นว่าเป็นการวางผังเพื่อให้สอดคล้องและรับกับแนวถนนที่ตัดมาจากเมืองพระนคร หรือหันหน้าสู่เมืองพระนคร (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2541: 18) แสดงให้เห็นว่า เป็นคติสัญลักษณ์ราชวงศ์มหิธรปุระให้เป็นความหมายเพื่อประกาศความเป็นอิสระจากอำนาจศูนย์กลางที่เมืองพระนคร

รูปภาพที่ 2 แผนผังเมืองปราสาทหินพิมาย

1. **ที่ตั้ง** ปราสาทประธานตั้งตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางผังปราสาททั้งหมด โดยมีศูนย์กลางของปราสาทประธานตั้งอยู่ที่จุดตัดกันของแนวแกนประธานทิศเหนือ – ใต้ และแกนแนวรองทิศตะวันออก – ตะวันตก ดังนั้นศูนย์กลางของปราสาทประธานจึงเป็นทั้งจุดศูนย์กลางของการออกแบบสถาปัตยกรรม และเป็นจุดศูนย์กลางของผังปราสาทในทางคติสัญลักษณ์ด้วย ตำแหน่งที่ตั้งของปราสาทประธานก็คือตำแหน่งที่ตั้งของเขาสุมะรุที่อยู่ศูนย์กลางจักรวาลในเชิงสัญลักษณ์ ปราสาทประธานจึงเป็นอาคารที่มีศักดิ์สูงสุดในโครงสร้างผังทั้งหมด

2. **แผนผัง** ปราสาทประธานวางผังไปตามความยาวของแนวแกนประธานโดยมีมณฑลยื่นออกมาด้านหน้า ซึ่งเป็นรูปแบบที่พัฒนาการมาจากปราสาทหินพนมวัน โดยการนำปราสาทที่มีซุ้มยื่นทั้ง 4 ทิศมาเชื่อมกับมณฑป แต่สถาปนิกปราสาทหินพิมายนี้ได้ออกแบบให้ซุ้มทิศในด้านทิศใต้ทำหน้าที่เป็นมุขกระสันหรือตัวเชื่อมกับมณฑปด้านหน้าเพื่อแก้ปัญหาคความขัดแย้งทางโครงสร้างที่ยาวเกินความจำเป็นอย่างที่เกิดกับปราสาทหินพนมวัน (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2541: 16-20) ลักษณะแผนผังนี้เองช่วยเน้นให้แนวแกนประธานชัดเจนขึ้นในทางกายภาพ และที่มุขด้านทิศเหนือยังมีเสาหินทรายรูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ตั้งอยู่ขนานมุขข้างละ 1 ต้น ซึ่งมีส่วนไม่ให้เกิดความว่างด้านหลังระหว่างมุขปราสาทประธานกับโคปุระ ชั้นในทิศเหนือเกิดอาการแหว่ง (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2541: 20) เมื่อดูจากผังจะเห็นปราสาทประธานประกอบด้วย 3 ส่วนตามแนวระนาบ คือ ส่วนมณฑป ส่วนมุขกระสันหรืออันทราลา และส่วนวิมานอันเป็นที่ตั้งของห้องครรภคฤหะ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดปรก รูปแบบของปราสาทเขมรที่มีมณฑปอยู่ข้างหน้าเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีการพัฒนาตั้งแต่ศิลปะเขมรสมัยเกาะแกร์ (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2541: 19) ระเบียบของการออกแบบปราสาทประธานเป็นระเบียบที่มีความลงตัวและสมบูรณ์มากทั้งในโครงสร้างภายนอกและภายใน

3. **รูปแบบสถาปัตยกรรม** ซึ่งมองดูจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะเห็นรูปทรงของปราสาทได้ชัดเจนที่สุด คือ เป็นรูปทรงสูงและโค้งเข้าหาส่วนยอด นอกจากการออกแบบวางผังให้ปราสาทประธานเป็นศูนย์กลางของผังทั้งหมดแล้วสถาปนิกยังได้ให้ความสำคัญกับศักดิ์ของอาคาร โดยการออกแบบให้ปราสาทประธานวางอยู่บนฐานสูงที่ประกอบด้วยฐานเชิงและฐานบัวเป็นชั้น ๆ ซึ่งแต่ละชั้นมีการสลักลวดลายต่าง ๆ และเน้นศักดิ์ของส่วนวิมาน โดยออกแบบให้

ส่วนวิมานวางอยู่บนฐานบัวอีกชั้นหนึ่งและสลักลวดลายจนมาถึงผนังของเรือนธาตุที่มีลักษณะเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม มีมุขยื่นออกไปแต่ละด้าน หน้ามุขมีบันไดและประตูเข้าสู่ภายในห้องครรภคฤหะ ยกเว้นด้านทิศใต้ที่ผนวกเอามุขเป็นส่วนหนึ่งของมุขกระสันเชื่อมกับมณฑปซึ่งเป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขเล็ก ๆ 3 ด้าน มีบันได และประตูอยู่หน้ามุข ยกเว้นด้านทิศใต้ที่ไม่มีบันได ส่วนยอดในส่วนของวิมานสถาปนิกได้ใช้การย่อมุมเพื่อเปลี่ยนรูปทรงของปราสาทจากรูปสี่เหลี่ยมไปสู่รูปโค้ง และทำเครื่องยอดเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นกันขึ้นไป เรียกว่า ชั้นเชิงบาตรรวม 5 ชั้น แต่ละชั้นมีลักษณะคล้ายรูปจำลองของอาคารย่อมุมแล้วค่อย ๆ ลดขนาดและความสูงลงในแต่ละชั้นที่สูงขึ้นไป โดยมีชopyยื่นออกมาและประดับด้วยกลีบนูนในแต่ละมุมที่เรียงไปตามความโค้งของเครื่องยอด ซึ่งช่วยเน้นความโค้งของยอดและลดความหนาและหนักลง (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2541: 25) กลีบนูนจึงมีบทบาทด้านองค์ประกอบสถาปัตยกรรมด้วย ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องประดับเท่านั้น

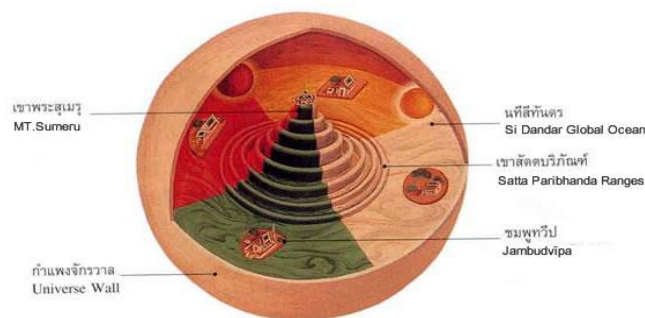
2.ด้านประติมากรรม มีลักษณะความงามที่บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเชื่อความศรัทธา ความดีของบุคคลในสมัยนั้น มีทั้งที่สร้างขึ้นในคติความเชื่อศาสนาฮินดูและในคติความเชื่อพระพุทธศาสนาวัชรยาน สามารถแบ่งออกได้ 3 ลักษณะ ดังนี้ 1. *ประติมากรรมลอยตัว* ซึ่งเป็นรูปแกะสลัก รูปบุคคล รูปสัตว์ ที่ปรากฏนั้น ได้แก่ (1) พระพุทธรูปนาคปรก (2) พระเจ้าชัยวรมัยที่ 7 (3) พระนางศรีชัยราชเทวี (4) พญานาค 7 เศียร (5) สิงห์ และ (6) ศิวลึงค์ 2. *ประติมากรรมนูนสูง* ซึ่งมีทั้งภาพบุคคลและสัตว์สลักแยกกันเป็นเอกเทศ และภาพสลักเล่าเรื่องตามคติความเชื่อในศาสนาพุทธ ศาสนาฮินดู ภาพเล่าเรื่องจากมหากาพย์รามเกียรติ์และมหาภารตะ ซึ่งมักจะปรากฏอยู่ในบริเวณทับหลัง หน้าบัน กลีบนูนปรางค์ เสาติดกับผนัง และเสาประดับกรอบประตู และ 3. *ประติมากรรมนูนต่ำ* งานประติมากรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับประติมากรรมประเภทนูนสูง แต่จะแบนหรือบางกว่าประติมากรรมประเภทนี้ ได้แก่ ประติมากรรมที่เป็นลวดลายประดับตกแต่ง เพื่อให้เกิดความสวยงาม

3.ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในปราสาทหินพิมาย

ความเชื่อพระพุทธศาสนาวัชรยาน วัชรยานเกิดขึ้นพร้อมกับความคิดของมนุษย์เพราะเมื่อมนุษย์รู้จักคิดก็หลีกเลี่ยงความคิดที่เป็นสิ่งลึกลับไม่ได้ส่วนใหญ่ความคิดลึกลับ ลักษณะความเชื่อที่สำคัญของวัชรยาน ได้แก่ 1. ความเชื่อของความลึกลับ (จันอง ทองประเสริฐ, 2540) 2. ความเชื่อบทสรรเสริญ (แสง จันทรงาม, 2531) 3. ความเชื่อคาถาอาคมหรือไสยศาสตร์ (ยงยุทธ์ วิริยายุทธ์) และ 4. ความเชื่อการพลีหรือบูชาญ (พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), 2543) การพัฒนาของพระพุทธศาสนาวัชรยานเมื่อประมาณ พ.ศ. 1000 ภิกษุสงฆ์ในฝ่ายมหายานได้หันเลิทธิและทฤษฎีของตนไปเข้ากับลัทธิท้องถิ่นบ้างและเข้ากับลัทธิศาสนาอื่นบ้างมีศาสนาพราหมณ์ที่แพร่หลายอยู่ในสมัยนั้นนิยายผสมผสานระหว่างพุทธและตันตระของพราหมณ์ได้กลายเป็นพุทธตันตรยานแบบวัชรยาน

3.1 ความเชื่อด้านสถาปัตยกรรม

1.ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างปราสาทหินพิมาย สิ่งที่สร้างขึ้นของการออกแบบระบบ และรูปสัญลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรม ยึดหลักดังนี้ 1.ระบบการใช้มาตราวัดขนาดและระยะทางที่แม่นยำ อันนำไปให้เกิดความหมายของโครงข่ายตัวแบบและที่ตั้งศาสนสถาน 2.การวางผังขององค์ปราสาทประกอบสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีวงโคจรของดวงอาทิตย์และการวางจุดกำเนิดและแนวแกนอันนำไปสู่รูปจำลองหรือสัญลักษณ์ทางดาราศาสตร์และจักรวาล 3.ระบบการจัดผังแบบที่ลงตัวที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบสัญลักษณ์ของมณฑลที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง และ 4.ตัวเลขพื้นฐานของการออกแบบเป็นมรดกได้รับมาจากระบบตัวเลขของอินเดียย้อนสะท้อนให้เห็นถึงสัญลักษณ์ทางจักรวาล (Vittor Roveda, 2000) ความเชื่อทางพุทธศาสนาจะมีความเชื่อเรื่องจักรวาล “... อานนท์ (โลก) นี้เรียกว่าโลกธาตุ ขนาดเล็ก ซึ่งมีจำนวน 1,000 จักรวาล โลกคุณด้วยส่วนพื้นแห่งโลกธาตุขนาดอย่างเล็ก ซึ่งมี 1,000 จักรวาลนั้น เรียกว่า โลกธาตุขนาดกลาง ซึ่งมีจำนวน 1,000,000 จักรวาล โลกคุณด้วยส่วนพื้นแห่งโลกธาตุขนาดกลางมีล้านจักรวาลนั้นเรียกว่าโลกธาตุขนาดใหญ่ ซึ่งมีจำนวน 100,000 โกฏิจักรวาล” (ระวี ภาวิไล, 2535) และแนวความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ชัดเจนที่สุดก็คือ “ภูเขาสุมเมรุ” ซึ่งถือได้ว่าเป็นแกนกลางของจักรวาลเช่นเดียวกัน

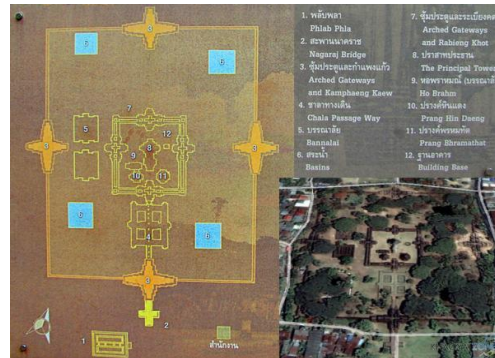
รูปภาพที่ 3 แสดงรูปภาพเขาพระสุเมรุ

2.ความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ของปราสาทหินพิมาย โดยพื้นที่ของการสร้างเมืองนั้นจะประกอบไปด้วย แม่น้ำ พื้นที่ด้านที่ตั้งเมือง พื้นที่ตัวเมืองตั้งพื้นที่ราบ และทิศของพื้นที่

1 แม่น้ำ ความเชื่อที่ว่าโลกมนุษย์มีทวีป 7 ทวีป และแต่ละทวีปถูกแยกออกจากกันด้วยมหาสมุทร มีชมพูทวีปเป็นทวีปที่อยู่ตรงกลาง ที่กลางชมพูทวีปมีเขาพระสุเมรุเป็นภูเขาสีทองตั้งอยู่จะถูกห้อมล้อมไว้ด้วยภูเขา ซึ่งช่วยปิดกั้นความมืดด้านนอกไว้ มีเปลือกไขทองคำห่อหุ้มส่วนประกอบทั้งหมดเหล่านี้ไว้อีกทีหนึ่ง (พะมหามหาราช ธรรมหาโส (นิธิบุญยากร), 2546) ซึ่งการสร้างปราสาทหินพิมายติดแม่น้ำที่ล้อมรอบนั้น เปรียบเสมือนมหาสมุทร ที่อยู่รอบจักรวาลและมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง

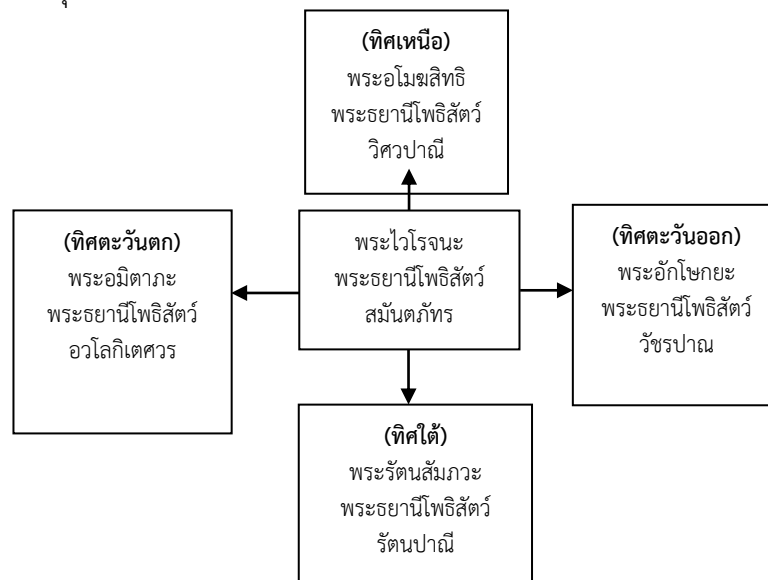
2.พื้นที่ราบ ตามความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเมืองของพระพุทธศาสนาวัชรยานนั้น ได้ยึดคติของความเชื่อเรื่องการสร้างเมืองของเทพเจ้าต่าง ๆ ของตรีมูรติ คือ พระเจ้าสูงสุดได้แก่ พระพรหม พระศิวะ และพระนารายณ์ เทพเจ้าทั้ง 3 องค์นี้รวมเรียกว่า ตรีมูรติ (दनัย ไชโยธธา, 2527) 1.พระพรหม เป็นผู้สร้างมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกรวมทั้งเวทดาทั้งหลายด้วย 2.พระศิวะ เทพเจ้า

แห่งการทำลายและเทพเจ้าแห่งการพ่นรำ และ 3.พระนารายณ์ เทพเจ้าผู้รักษาและคุ้มครองโลกให้เป็นสุข

รูปภาพที่ 5 แผนผังการตั้งเมืองของพื้นที่ราบลุ่ม

3. **ทิศ** เป็นที่นำอัสตรรยโงอย่างหนึ่งเมืองพินายคือตั้งแต่ประตูเมือง ประตูกำแพงล้อมรอบปราสาทไปจนประตูจะเป็นแนวเดียวกันตลอด (บุญสม สำเภทิพย์, 2533) เป็นการสร้างเมืองเพื่อให้พระเจ้าประจำอยู่ในทิศต่าง ๆ ตามความเชื่อเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ คือ พระธยานิโพธิสัตว์ก็ คือ พระพุทธะที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจของพระอาทิตย์พุทธะ (เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป, 2503) (องค์ปฐม) เป็นพุทธะผู้ตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย เรื่องพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ จะอยู่ประจำทิศ มีความเชื่อที่ว่าพระโพธิสัตว์นั้นจะคอยคุ้มครองประจำทิศ

รูปภาพที่ 6 แผนผังพระธยานิพุทธะประจำทิศ

3. **ความเชื่อเกี่ยวกับรูปทรงของปราสาทหินพินาย** การวางผังเป็นคติที่ใช้แกนเหนือ – ใต้ที่เท่าเทียมแกดิ่งของโลกเป็นแกนในการออกแบบ ต่างจากการใช้ดวงอาทิตย์เป็นแกน ซึ่งลักษณะนี้ตามคัมภีร์พุทธทวารัณกะอุปนิษัท กล่าวว่า สุริยทวารเป็นทั้งประตูแห่งชีวิตและประตูแห่งความตาย (เอเดรียน สอนอดกราส, 2541) ในระบบแกนเหนือ – ใต้นั้นตั้งอยู่บนพื้นโลกชั่วเหนือเท่ากับจุดทิศ

เหนือบนแผนผัง ตำแหน่งที่ตั้งของประตูแห่งทวยเทพที่เปิดเข้าสู่เส้นทาง (เทวยาน) ที่นำทวยเทพไปสู่แดนเหนือโลก (เอเดรียน สนอดกราส, 2541) ส่วนทิศใต้เป็นที่ตั้งของประตูแห่งบรรพบุรุษหรือประตูที่ผ่านไปสู่เส้นทางบรรพบุรุษ (ปีตรยาน) ที่นำกลับไปสู่ภายในจักรวาล (เอเดรียน สนอดกราส, 2541) การใช้สัญลักษณ์ระบบนี้ก็สอดคล้องกับวิธีการหลุดพ้นหรือบรรลุนิพพาน คือ ผู้รู้จะผ่านเข้ามาทางประตูบรรพบุรุษและทะลุออกไปที่สุริยทวารโดยมีกลับมาอีก แต่ผู้โง่เขลาจะถอยหลังกลับไปสู่ประตูบรรพบุรุษอีกเพื่อไปเกิดใหม่ในภพภูมิอื่นที่สูงกว่า

3.2 ความเชื่อด้านประติมากรรม

ประติมากรรมลอยตัว ซึ่งสามารถแยกออกเป็นดังนี้

1. พระพุทธรูปนาคปรก ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หลังที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ 42 วัน พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับบำเพ็ญสมาบัติ เสวยวิมุตติสุขซึ่งเกิดแต่ความพ้นจากกิเลสอาสวะอยู่ ณ รมัณเฑาะฏ (มูลินทพฤกษ์) ต้นหนึ่ง ส่วนแนวคิดศาสนาพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวถึง พระอิศวรเป็นมหาเทพแห่งการทำลายมีกายสีเขียวแต่พระศอกเป็นสีดาเพราะเคยดื่มยาพิษมีพระเนตรถึง 3 ดวง ดวงที่ 3 อยู่กลางพระนลาฏซึ่งตามปกติจะหลับอยู่เนื่องจากพระเนตรดวงที่ 3 นี้มีอำนาจร้ายแรงมากหากลืมขึ้นเมื่อใดจะเผาผลาญทุกอย่างให้มอดไหม้ประทับอยู่ ณ เขาไกรลาสอันเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล (พื้น ดอกบัว, 2545) พระพุทธรูปนาคปรกมีแนวความเชื่อคือ เป็นไปเกี่ยวกับตามเหตุการณ์พุทธประวัติหลังจากตรัสรู้ และแนวความคิดประการที่สอง คือ สร้างแทนพระอาทิตย์หรือพระอิศวร โดยประดิษฐานร่วมกับพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

2. พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พระองค์ทรงสถาปนาคติ “พระพุทธเจ้าที่ยังมีชีวิต” หรือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรขึ้นมา ซึ่งหมายถึงตัวพระองค์เอง คือพระโพธิสัตว์ที่เกิดมาเพื่อปัดเป่าทุกข์ภัยให้แก่ราษฎร ภาพสลักรูปใบหน้าปรากฏตามปราสาทในหลายปราสาทที่ทรงสร้างขึ้น เชื่อว่าเป็นใบหน้าของพระองค์ในภาคพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนั่นเอง (พื้น ดอกบัว, 2545) ตามตามคติความเชื่อนี้เกี่ยวกับพระอวโลกิเตศวร เพื่อช่วยเหลือราษฎร ให้เกิดความเจริญ ความสุข ทั้งทางการปกครองบ้านเมืองของพระองค์เอง การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

3. พระนางศรีชัยราชเทวี รูปพระนางศรีชัยราชเทวีปรากฏอยู่กับรูปพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ของปราสาทพรหมทัต ซึ่งเป็นพระมเหสีของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เมื่อพิจารณาจะเห็นเป็นเรื่องราวธรรมดาสามัญสำนึกว่าทุกอย่างเป็นอย่างของคู่กัน เมื่อมีเพศชายก็ต้องมีเพศหญิง เทพผู้ชายจึงอยู่เป็นโสดโดดเดี่ยวไม่ได้ต้องมีศักดิ์คือเทวีหรือชายาคู่เคียงอยู่ด้วย (เสถียร พันธรัณย์, 2542) พระนางศรีชัยราชเทวี เป็นพระชายาของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ก็เปรียบได้กับความเป็นของคู่กัน ร้อนคู่เย็น มีน้ำต้อง มีไฟ เมื่อมีเพศชายก็ต้องมีเพศหญิงเพื่อความสมดุลกัน

4. พญานาค 7 เศียร พญานาคกำเนิดมาจากพระกศยปฤชิตนนี้มีภรรยา 2 คน เป็นพี่น้องกัน คือ นางกัทธู และนางวินตา ทั้งสองได้รับพรจากพระฤชิต โดยนางวินตานี้ให้กำเนิดลูกเพียง 2 คน ได้แก่ พระอรุณและครุฑนกกผู้มีอำนาจเหนือนาคทั้งปวง ส่วนนางกัทธูนี้นำน้ำไปดื่มให้ลูกเป็นนาคมีฤทธิ์เดชเสมอกัน 1,000 ตน ก่อนบุตรของนางวินตาเป็นเวลา 500 ปี (ยงโดย เพ็งพงศา, 2521)ความ

เชื่อเรื่องพญานาคเป็นความสัมพันธ์มาเป็นระยะเวลานาน ทางด้านการเคารพ ด้านความเชื่อ และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีการทำพิธีบูชา

5.สิงห์ ตั้งอยู่หน้าซุ้มประตูด้านทิศใต้ที่เชิงบันไดทางขึ้นสะพานนาครตั้งรูปสิงห์มีขนคอสลักเป็นเสมือนเกราะบนหน้าอกคอยพิทักษ์รักษาศาสนสถานอยู่ตามความเชื่อเป็นพาหนะของพระไวโรจนพุทธะ (บางแห่งบอกมีสี่หัวเป็นพาหนะ) (เสถียรโกเศศและนาคะประทีป, 2503) และเป็นสัญลักษณ์แทนพระไวโรจนพุทธะ ซึ่งความเชื่อว่าเป็นการปกป้องสิ่งที่ชั่วร้ายที่จะเข้าไปภายในปราสาท

6.คิ่วลึงค์ เพื่อสร้างบูชาเทพเจ้าและเป็นสัญลักษณ์ของพระศิวะเทพเจ้า สือถึงเทพเจ้าอันสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกาย อนึ่งอำนาจในการสร้างสรรค์และสืบต่อของอวัยวะเพศนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีต่อความอุดมสมบูรณ์ของพื้นแผ่นดิน และพืชพันธุ์ธัญญาหารในโลกอีกด้วย

ประติมากรรมนูนสูง สามารถแยกออกเป็นประเด็นดังนี้

1.ทับหลังประดับประติมากรรมในปราสาท

ก. ทับหลังประดับประติมากรรมในวิมานมุขทิศใต้ แสดงภาพกมรเตงชคตวิมาเยและพระชินพุทธะ 6 พระองค์ทับหลังประดับด้านทิศใต้อยู่ในสภาพไม่ค่อยสมบูรณ์ แบ่งภาพออกเป็น 2 ตอน โดยแสดงภาพกมรเตงชคตวิมาเยอยู่ตรงกลาง และตอนของทับหลังแสดงภาพพระพุทธรูป 6 ประองค์ ด้านละ 3 องค์ เปรียบเสมือนการเคารพพระโพธิสัตว์ของคติความเชื่อตามพระพุทธศาสนาวัชรยาน

ข. ทับหลังประดับประติมากรรมในวิมานมุขทิศตะวันตกแสดงภาพอมิตาภะและอิตามารมีการแบ่งภาพออกเป็น 2 ตอน ภาพบนแสดงภาพพระพุทธรูปประทับยืนใต้ต้นโพธิ์อยู่กลางภาพ พระหัตถ์ทั้งสองอยู่ในท่าแสดงธรรม และส่วนตอนล่างเป็นรูปบุคคลอยู่ในท่าร้ายรำเป็นจำนวนมาก ทับหลังชั้นนี้มีการตีความว่าพุทธประวัติตอนทรมานพระยามาหามพหู แต่รูปแบบพระพุทธรูปน่าจะเป็นพระอมิตาภะ พระพุทธเจ้าประจำทิศตะวันตก ในรูปแบบที่เสด็จลงมาจากสวรรค์สู่ชาวดีโดยพระหัตถ์ทั้งสองอยู่ในปางแสดงธรรมเพื่อโปรดผู้ที่นับถือพระองค์ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของพระอมิตาภะตามคติพุทธศาสนาวัชรยาน

ค. ทับหลังประดับประติมากรรมในวิมานมุขทิศเหนือแสดงภาพพระวัชรินตรงกลางเป็นรูปเทพเจ้า 3 พักตร์ 6 กร โดยพระหัตถ์ล่างทำปางสมาธิ พระหัตถ์ขวาทรงถือลูกประคำ พระหัตถ์ซ้ายยกกลางทรงถือกระดิ่ง ซึ่งเทพเจ้ามี 3 พักตร์และทรงถือกระดิ่งในพระหัตถ์ซ้าย คือ เหว้ชะระ หรือเรียกตามจารึกของเขมรคือ พระวัชริน พระองค์ทรงเป็นบุคลาธิฐานของการบรรลุโพธิญาณในทันทีทันใด ซึ่งพระวัชรินนี้มีธิดาทั้งหมด 8 นาง คือ นางโยคินีที่แสดงภาพในตอนล่างของทับหลัง โดยนางโยคินีทั้งแปดองค์ทรงร้ายรำอยู่เหนือเหนือขากศพที่เป็นสัญลักษณ์ของอวิชา คือ ความไม่รู้

ง.ทับหลังประดับด้านทิศตะวันออก ทับหลังประดับประติมากรรมในวิมานมุขทิศตะวันออกแสดงภาพพระสังวร และภาพเทพเจ้า 4 พักตร์ 8 พระกร อยู่ตรงกลางทับหลัง โดยสองกรล่างอยู่ในท่าแสดงธรรม ทรงร้ายรำอยู่บนขากศพ และทรงถือหน้าข้างเป็นฉลองพระองค์ เทพเจ้าองค์นี้น่าจะได้แก่ สังวร ซึ่งเป็นเทพเจ้าในสกุลอักษะภะที่ประทับอยู่ในท่าอรรธปรียังกะ โดยพระบาทอยู่บนร่างนางกาลราตรี พระบาทขวาอยู่บนร่างพระไภรวะ

จ.ทับหลังประดับภายในมณฑปมุขด้านทิศทิศใต้ ประดับภายในมณฑปมุขด้านทิศทิศใต้ ก็ยังปรากฏทับหลังประดับอีกชิ้นหนึ่งสลักภาพจากเรื่องรามายณะ ตอนยุทธกัณท์ เป็นภาพการรบพุ่งระหว่างกองทัพของพระรามและของทศกัณฐ์

ฉ. ทับหลังประดับภายในมณฑปมุขด้านทิศเหนือ ประดับภายในมณฑปมุขด้านทิศเหนือ มีการแบ่งภาพออกเป็น 2 ตอน ตอนบนแสดงภาพพุทธประวัติประทับนั่งตรึงกลาง มีพญานาค 7 เศียรมาปกป้องพระองค์ ด้านซ้ายของพระพุทธเจ้ามีรูปแม่พระธรณีบีบมวยผม ถัดออกไปมีรูปจิตามาร 3 ตน ยืนเรียงกันเป็นแถวยาวทั้งสองข้าง ส่วนตอนล่างสลักภาพพญามารยกทับเพื่อจะเข้าทำร้ายพระพุทธเจ้า ทับหลังชิ้นนี้แสดงเรื่องตอนมารผจญ ที่พระพุทธเจ้าประกาศชัยชนะ พญามารทรงใช้พระหัตถ์แตะที่พื้นเพื่อให้เจ้าแม่ธรณีเป็นพยาน

2. หน้าบันและทับหลังประดับประตุนอกปราสาท

ก.หน้าบันและทับหลังประดับประตูด้านทิศใต้องค์ปราสาทประธาน หน้าบันประดับพระศิวนารายณ์รำควบคุยมุขโลกพระศิวินัฏราชอยู่ตรงกลางเต็มแผ่น โดยเป็นพระศิวะในรูปแบบ 1 เศียร 10 กร ซึ่งพระศิวะนี้เป็นเทพที่เขมรให้ความเคารพนับถือในฐานะทรงเป็นเทพเจ้าสูงสุดตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 (พริยะ ไกรฤกษ์, 2525) โดยพระองค์ทรงเป็นสัญลักษณ์ของการเกิดใหม่หลังจากทุกสิ่งทุกอย่างได้ถูกทำลายไปแล้ว ทรงเป็นเทพเจ้าผู้ทำลายล้าง (ผาสุก อินทรารุธ, 2520) ตอนล่างหน้าบันเป็นรูปบุคคลนั่งเรียงกันโดยที่มุมด้านซ้ายของหน้าบันเป็นรูปฤษีกับโคนนทิ ส่วนขวารูปนางกาโลการัมไมยาร์ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับพรจากพระศิวะให้เป็นบริวารของพระองค์ ส่วนทับหลังประดับมุขทิศนี้ได้สูญหายไป

ข. หน้าบันและทับหลังประดับภายนอกประตูด้านทิศตะวันตกมุกมณฑป หน้าบันมุขทิศตะวันตกแสดงภาพรามายณะประดับมุขทิศตะวันตกของมณฑป สลักภาพที่เป็นเรื่องราวและตอนเดียวกัน คือ รามายณะตอนพระรามและพระลักษมณ์ถูกศรนาคบาท ซึ่งไม่ค่อยปรากฏในศิลปะเขมร และที่หน้าบันด้านบนสลักภาพพญาคูทกกำลังบินลงมาช่วยพระรามและพระลักษมณ์จากศรนาคบาท (ผาสุก อินทรารุธ, 2520) ทับหลังสลักภาพเป็นพระรามและพระลักษมณ์ถูกพญานาคซึ่งแปลงเป็นศร รัตพระวรกาย มีนางสีดากำลังซ่อนพระเศียร ที่มุมด้านขวามีรูปอินทรีชิตกำลังแผลงศร และด้านซ้ายเป็นรูปนางตรีชฎาและบริวาร ตอนล่างสลักรูปกองทัพลิง

ค.หน้าบันและทับหลังประดับภายนอกประตูด้านทิศตะวันออกมุกมณฑป หน้าบันมุขทิศตะวันออกของมณฑป สลักรูปเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ส่วนบนของภาพศิ่วะและพระอุมาทรงโค นนทิด ด้านล่างเป็นรูปพระพรหมทรงหงส์ พระอินทร์ช้างเอราวัณ พระวิษณุทรงครุฑ และด้านข้างเป็น รูปฤๅษีและเทวดา (กรมศิลปากร, 2532) ลักษณะนี้เป็นการสลักภาพเทพชุมนุม โดยเขมรจะนิยม เคารพบูชาพระตรีมูรติ คือ พระศิ่วะ พระวิษณุ และพระพรหม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิไฮเวตันตระ กลุ่มทักษิณาจาร (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2525) ทับหลังประดับบุคคลนั่งในเรือ มีสตรีอยู่ในเรือ โดยมีക്ഷิร 2 ตั้งรองรับเรือและคายท่อนพวงมาลัยออกจากปาก สันนิษฐานว่าทับหลังชิ้นนี้น่าจะเป็นภาพเรื่องราว ภายณะตอนพระรามเสด็จกลับกรุงอโยธยา

ง.หน้าบันและทับหลังประดับประตูด้านทิศตะวันตกองค์ปราสาทประธาน หน้าบันด้านทิศตะวันตกขององค์ปราสาทประธาน เป็นภาพเล่าเรื่องรามายณะไม่ทราบชัดว่าเป็นตอนใด แต่เป็นฉากยกทัพรบกัน “ทับหลังประดับตอนประดับพระรามจองถนน ด้านซ้ายของทับหลังแสดงภาพกองทัพของพระราม ส่วนด้านขวาตอนล่างเป็นรูปสัตว์ในทะเล อันเป็นสัญลักษณ์แทนพื้นที่ของมหาสมุทร ตอนบนเป็นกองทัพลิงแบกหินไปถมทะเล” (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2525)

จ.หน้าบันและทับหลังประดับประตูด้านทิศเหนือองค์ปราสาทประธาน หน้าบันมุขทิศเหนือขององค์ปราสาท สลักภาพเรื่องรามายณะแต่ภาพไม่ค่อยสมบูรณ์จึงไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นตอนใด ทับหลังประดับเป็นเรื่องราวศาสนาพราหมณ์สลักภาพพระนารายณ์ 4 กรทรงสวมกิริภูมิภูกอญตรงกลางทับหลัง โดยพระหัตถ์ขวาล่างทรงถือดอกปัทมา (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2525) เป็นสัญลักษณ์ของหัวน้ำแห่งความเป็นไปได้ทั้งมวลอันเป็นมโนทัศน์ที่ไม่ไม่สามารถแสดงให้เห็นเป็นภาพได้

ฉ.หน้าบันและทับหลังประดับประตูด้านทิศตะวันออกองค์ปราสาทประธาน หน้าบันมุขทิศตะวันออกขององค์ปราสาท สลักภาพเรื่องรามายณะตอนท้าวมาลีวราชว่าความ (พิริยะ ไกรฤกษ์, 2525) ทับหลังประดับตอนพระรามฆ่ายักษ์วิราธ โดยสลักเป็นภาพขนาดใหญ่อยู่ตรงกลางทับหลัง ด้านหลังตัวละครมีต้นไม้แสดงว่าอยู่ในป่า ส่วนด้านซ้ายเป็นรูปผู้หญิงนั่งบนตักผู้ช่วย น่าจะเป็นพระรามและนางสีดา (UraisiVarasarin) ซึ่งในรามายณะฉบับของวาลมิกิถือว่าเหตุการณ์นี้เป็นจุดเริ่มต้นของเรื่องราวรามายณะทั้งหมด

ประติมากรรมนูนต่ำ ลักษณะเป็นรูปที่เป็นนูนขึ้นมาจากพื้นหรือมีพื้นหลังรองรับ มองเห็นได้ชัดเจนเพียงด้านเดียว คือด้านหน้าแต่ภาพแกะสลักนูนต่ำที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นภาพที่ไม่ค่อยมีความสำคัญและไม่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางศาสนาเหมือนกับภาพเทวดา เทพดาธิดาหรือรูปเคารพอื่น ๆ เช่น ลายกลีบบนูน ลายดอกบัว เป็นต้น

4.สรุป

1. ปราสาทหินพิมาย เป็นเมืองที่สร้างตามแบบแผนของศิลปะเขมร จากหลักฐานศิลาจารึกและศิลปะสร้างบ่งบอกว่า คงเริ่มสร้างขึ้นสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ในฐานะเทวสถานของศาสนาพราหมณ์ รูปแบบของศิลปะเป็นแบบบาปวนผสมผสานกับศิลปะแบบนครวัด พื้นที่ของปราสาทหินพิมายตั้งอยู่พื้นที่ราบ แม่น้ำมูลรอบล้อม รูปทรงมีการตกแต่งอย่างงดงาม โดยแกะสลักลงในเนื้อหินเป็นลวดลายประดับในส่วนต่าง ๆ ประกอบไปด้วยภาพสลักเล่าเรื่องในศาสนาพุทธศาสนาวัชรยาน ศิลปกรรมที่ปรากฏ 1.สถาปัตยกรรมประกอบด้วยอาคารสำคัญคือ ปรangkประธาน ปรangkพรหมทัต และปรangkหินแดง และ 2.ประติมากรรม มีลักษณะความงามที่เป็นเอกลักษณ์ บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเชื่อความศรัทธา ความดีของบุคคลในสมัยนั้น ประติมากรรม มี 3 ลักษณะ คือ 1. ประติมากรรมลอยตัว 2.ประติมากรรมนูนสูง 3.ประติมากรรมนูนต่ำ ซึ่งควรแก่การอนุรักษ์ เพื่อให้เห็นคุณค่าทางด้านศิลปะและด้านประวัติศาสตร์ในการศึกษา

2. การยอมรับนับถือในเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุผลและอารมณ์ความรู้สึกซึ่งบุคคลได้ประสบเองหรือได้รับรู้มาแล้วจะต้องประกอบด้วยปัญญา ส่วนพระพุทธรูปศาสนาวชิรยานนั้นเป็นความเชื่อแบบนับถือพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ โดยความเชื่อแบ่งออกเป็น 2 อย่าง 1. สถาปัตยกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างเป็นรูปแบบจำลองเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของระบบจักรวาล ตามความเชื่อคติของพระพุทธรูปศาสนามหายานวชิรยาน และคติความเชื่อศาสนาพราหมณ์ และ 2. ประติมากรรม ความเชื่อที่ปรากฏของมาเป็นรูปสัญลักษณ์ต่าง ๆ รูปพระโพธิสัตว์ และรูปของการเล่าเรื่องราวมหากาพย์ที่ทับหลัง ผนัง เป็นต้น

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

1) หนังสือ

กรมศิลปากร. (2532). *อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์สมพันธ์ จำกัด.

จำนง ทองประเสริฐ. (2540). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1 ภาค 1 – 4. ครั้งที่ 2.*

กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์,

ดนัย ไชยโยธา. (2527). *ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์การพิมพ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธนธัชการพิมพ์จำกัด.

พล.ต.อ. สุวรรณ สุวรรณวโซ. (2546). *พื้นฐานความเชื่อของสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ

พิริยะ ไกรฤกษ์. (2525). *อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ เล่ม 1 ศิลปะก่อนพุทธศตวรรษที่ 19*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2545). *ภูมิศาสตร์โบราณของที่ราบสูงโคราช*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

พิน ดอกบัว. (2545). *ปวงปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.

บุญสม สำเภาทิพย์. (2533). *คู่มือเข้าชมปราสาทหินพิมาย*. สมุทรสาคร: ด่านสุทธการพิมพ์.

ผาสุก อินทรารุช. (2520). *ศาสนาฮินดูและประติมาณวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มณี พะยอมยงค์. (2529). *วัฒนธรรมล้านนาไทย*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

ราชบัณฑิต. (2542). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: บารมีพับลิเคชั่นส์.

ระวี ภาวิไล. (2535). *โลกทัศน์ ชีวทัศน์ : เปรียบเทียบวิทยาศาสตร์กับพระพุทธศาสนา*.

กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2545). *เมืองพิมาย, แหล่งอารยธรรมอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
 เสฐียร พันธงชัย. (2542). *ศาสนาเปรียบเทียบ*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพ
 ใจ.

เสฐียรโกเศศและนาคะประทีป. (2503). *ลัทธิของเพื่อน*. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
 แสง จันทร์งาม. (2531). *ศาสนศาสตร์ (The Science of Religion)*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2541). *แนวทางศึกษาและวิจัยสาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย*.
 กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. (2541). *ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย : ในส่วนของงานสถาปัตยกรรมหิน*.
 กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอ็ดเวิร์ด โคนซ์. (2538). *พุทธศาสนประวัติสังเขป*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

เอเดรียน สนอดกราส. (2541). *สัญลักษณ์แห่งพระสอุป*. แปลโดย ภัทรพร สิริกาณจน และคณะ.
 พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิชาการ.

2) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

นายลักษณ์ บุญเรือง. (2547). *“การศึกษาทำร้ายและนาฏลักษณ์ที่ปรากฏในงานประติมากรรม ณ
 ปราสาทหินพิมาย.”* วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
 ศิลปกร.

นางสาวณิรัตน์ ภาจันทร์คู. (2553). *“แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย”*.
 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ยงโดย เพ็งพงศา. (2521). *นาถ : ครุฑและนาถในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี*. วิทยานิพนธ์ปริญญา
 อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศศิธร จันทร์ใบ. (2545). *“การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัด
 นครราชสีมา,”* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). (2546). *“จักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”*, สาร
 นิพนธ์คุษฎีบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

2.ภาษาอังกฤษ

Les Cambodian Inscription vol.5, editees et traduitees par G. Coedes.

UraisiVarasarin, *“The Ramayana Story from Phnom Rung and Phimai Temples,*
 Thailand.

Vittor Roveda, *Khmer Mythology : Secrets of Angkor*, (Bangkok : River, Books, 2000).